

Filip Čuček

ORIS ŽIVLJENJA, DELA IN OBDOBJA FRANA ROSINE, OČETA IGORJA ROSINE

Uvod

Fran Rosina se je rodil leta 1863 na Kranjskem, točneje v Leskovici pri Bogenšperku (nad Šmartnim pri Litiji), to je v času, ko je Avstrija že »opravila« z absolutizmom in ponovno uvedla ustavno parlamentarno življenje. Nekaj desetletij kasneje je kot slogaško usmerjen slovenski politik na Spodnjem Štajerskem (odvetnik v Mariboru) doživel tudi njen konec, umrl pa je leta 1924 kot državljani Kraljevine SHS. Njegovo življenje in delo je bilo tako bolj ali manj vezano na Avstro-Ogrsko, nekoliko manj na prvo Jugoslavijo.

Za začetek pa nekaj besed o razmerah v monarhiji in na Slovenskem po obnovi ustavnega življenja, ko je Rosina odraščal na Kranjskem. »Novost« te dobe je bilo (poleg parlamentarne državne ureditve) postopno, toda vztrajno naraščanje nacionalizmov. Prvi zametki nacionalnega vprašanja so bili sicer prisotni že med revolucijo leta 1848, toda v zgodnji fazi avstrijskega parlamentarizma niso igrali pomembnejše vloge. Moderna nacionalna zavest še ni uspela nadomestiti starih oblik identifikacije z deželo. Po več kot desetletni neoabsolutistični cezuri pa je bil v Avstriji znova vzpostavljen ustavni red, s čimer se je dokončno razmahnilo živahno politično življenje. Na Slovenskem (najbolj na Kranjskem in Spodnjem Štajerskem) se je ob nemški stranki postopoma oblikovala tudi slovenska (narodna) stranka, temu pa je kmalu sledila še nacionalna diferenciacija. Nacionalizem, sprva prisoten v ozkih intelektualnih krogih, se je postopo-

ma, toda vztrajno širil med prebivalstvom in ga ločeval po novem nacionalnem ključu. Nemštvo (ustavoverci) se je definiralo kot sistem napredka in svobode, slovenstvo pa je postajalo sinonim za nazadnjaštvo, klerikalizem in ultramon-tanizem (predvsem na Kranjskem). Velika večina meščanov se je opredelila za nemštvo in ne za slovenstvo. Nemška stran je imela v tem procesu lažje delo zaradi tradicionalnega »nemškega« posestnega stanja,³ medtem ko so morali Slovenci pričeti s svojim delom v mnogo težjih okoliščinah. Oba »pola« sta že v šestdesetih letih pričela krepiti svoje pozicije, nacionalizem pa je zajemal vedno širše množice prebivalstva. Kljub temu je nacionalna diferenciacija napredovala dokaj počasi, nacionalna nasprotja pa še niso zajela vsakdanjega življenja.⁴

Čeprav je slovenska politika vstopila v avstrijsko parlamentarno dobo precej neorganizirana in brez pravih ciljev, so se v slovenskih vrstah hitro pokazala nasprotja znotraj politične taktike (liberalne oziroma konservativne struje).⁵ Za razliko od konservativne kranjske politike pod taktirko Janeza Bleiweisa so vodstvu narodne stranke na Štajerskem ton namreč dajali liberalno usmerjeni politiki (Janko Sernec, Josip Vošnjak,⁶ Božidar Raič in Ferdinand Dominkuš v Mariboru, agilni Štefan Kočevar⁷ v Celju). To se je najbolj pokazalo septembra 1865, ko so liberalci zavrnilo federalistični mariborski program.⁸ Na drugi strani pa so različni pogledi slovenske in nemške strani glede preoblikovanja monarhije na Slovenskem okrepili nacionalni impulz, ki se je stopnjeval do deželnozborskih volitev leta 1867, ko so Slovenci že nastopili z jasnim programom, to pa je že prinašalo določeno politično afirmacijo slovenstva.⁹

Politično polarizacijo v slovenskih vrstah je leta 1867 pospešilo glasovanje slovenskih državnozborskih poslancev za dualistično adresno. Čeprav so slovenski poslanci vse do zasedanja državnega zbora zatrjevali, da bodo glasovali proti

3 Spodnještajersko nemško časopisje je od začetka osemdesetih let poudarjalo, da so spodnještajerska mesta starodavna nemška mesta, ki so jih utemeljili nemški kolonisti in ki so vse do konca sedemdesetih let, ko naj bi se ob podpori vlade začela načrtna slovenizacija, obvarovala svoj nemški karakter. – Cvirn, *Boj za Celje*, str. 5.

4 Prim. Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, str. 19–33.

5 Prim. Melik, *Problemi in dosežki*, str. 239.

6 Prim. Vošnjak, *Spomini*.

7 Več o njem gl. Štefan Kočevar – rodoljub slovenski.

8 V času največjih pričakovanj (po Belcredijevem nastopu) je dobila notranjeavstrijska ideja (Andrej Einspieler) najširšo podporo, ki so jo 25. septembra 1865 na sestanku v Mariboru sprejeli slovenski politiki s Štajerske, Koroške in Kranjske, kljub temu da večina udeležencev ni verjela v uresničitev programa. Einspielerjeva koncepcija oktobrske diplome in ideje Františka Palackéga o federalizaciji monarhije je predvidevala obnovo notranjeavstrijske skupine dežel z deželnim zborom za vsako deželo in cesarsko-kraljevim namestništvom (v narodnostno mešanih deželah pa tudi ustanovitev narodnih kurij). Toda v tedanjih razmerah, ko se je že jasno nakazovala dualistična zasnova monarhije, je bil federalizem pač (pre)velika utopija. Več o tem gl. Cvirn, *Dunajski državni zbor*, str. 106–108.

9 Melik, *Slovenska politika ob začetku dualizma*, str. 296–297; isti, *Volitve na Slovenskem*, str. 388–392; prim. Cvirn, *Deutsche und Slowenen*, str. 115–116; isti, *Dunajski državni zbor*, str. 106–108.

adresi, so v slovenski (narodni) stranki zaradi nemškega pritiska prevladali zagovorniki oportunistične politike. Dokončno sta se izoblikovala dva politična tabora: tabor, ki je zagovarjal previdno politiko državnih poslancev (staroslovenci), in tabor opozicije (mladoslovenci), ki se je zavzemal za odločno nacionalno politiko po češkem zgledu. Nasprotja med njima so se od jeseni hitro zaostrovala.¹⁰

Medtem je dunajski parlament konec leta 1867 sprejel vrsto zakonov, ki so skupaj tvorili t. i. decembrsko ustavo. Ta je uvajala moderne demokratične trende in dokončno omogočila normalno parlamentarno politično delovanje. Prišlo je do okrepitve modernizacijskih procesov. Dokončna sprememba družbenega sistema v predstavniki parlamentarizem in ostala moderna infrastruktura (izgradnja železniškega omrežja, skromna kapitalistična proizvodnja, razvoj trgovine, svoboda tiska, zborovalno in društveno pravo, še posebej pa obvezno osnovno šolstvo po letu 1869) sta bili novosti, ki sta v ustavni dobi postali gibalo nacionalnega razvoja in pospešili proces nacionalnega oblikovanja tudi na Slovenskem. Ideja o Slovencih kot posebni, na jeziku in zgodovini utemeljeni skupnosti se je med širšim prebivalstvom pričela »prijemati« s povečano pismenostjo/šolstvom in literarno-publicistično produkcijo, ki je prinašala nacionalna sporočila.¹¹

Slovenska politika je konec šestdesetih in v začetku sedemdesetih let kulminirala v taborih, kljub složnemu nastopanju pa se je razdor v slovenskih vrstah poglobljajal. Politična nesoglasja so se pokazala tudi z ustanovitvijo konservativnih in liberalnih listov.¹² Na deželnozborskih volitvah leta 1870 so se pojavile dvojne (liberalne in konservativne) kandidature.¹³ Liberalci so v tem »boju« vse bolj popuščali in na koncu (vsaj na zunaj) sprejeli konservativno etiketo. Potem ko so se konservativci leta 1871 v državnem zboru priključili Hohenwartovemu klubu in zagovarjali široko deželno avtonomijo na podlagi historičnega prava, krščanska načela na področju ustave in šolstva ter narodno enakopravnost, pa liberalci takšnega programa vseeno niso mogli sprejeti.¹⁴ Razcep je bil očitno že z ustanovitvijo »strankarskih« časopisov (npr. *Glas, Slovenec*), razpad sloge pa je kulminiral na državnozborskih (1873) in na deželnozborskih volitvah (1874), ko je konservativna struja zavzemala cerkvenopolitična stališča, medtem ko so liberalce zanimala zgolj vprašanja narodne politike. Kljub temu je pospešeni nemški (na Goriškem italijanski) nacionalizem sredi desetletja združil slovenske vrste

10 Melik, Slovenska politika ob začetku dualizma, str. 299–302.

11 Prim. Rajšp, Duhovnika Jožef Rogač in Božidar Raič, str. 37–44; Rogač, *Narodnost in Slovenstvo*.

12 Melik, Slovenska politika ob začetku dualizma, str. 306–313.

13 Prim. *Slovenski narod*, 25. 8. 1870.

14 Prim. Pančur, Uveljavitev slovenskega narodnega gibanja, str. 29–30.

in jih prisilil k ponovni slogaški politiki.¹⁵ Strasti so se dokončno pomirile sredi sedemdesetih let, ko so tudi mladoslovenci vstopili v Hohenwartov klub.¹⁶

Študij

V tem času (leta 1875) je Fran Rosina pričel obiskovati ljubljansko državno gimnazijo, kjer je bil med boljšimi učenci, in jo leta 1882 tudi uspešno zaključil.¹⁷ V drugi polovici sedemdesetih let, ko je Avstriji vladala Auersperg-Lasserjeva ekipa in povsem ohromila (obetavni) nacionalni proces nenemških narodov, najbrž še ni bil kritičen opazovalec razmer, toda pod Taaffejevo vlado, ki ji je cesar podelil mandat leta 1879, se je že uveljavil kot kritični intelektualec. Ta vlada je ravnala povsem drugače in je skušala po sistemu »sporazuma in sprave« brez neposrednega vladnega pritiska posredovati med koalicijo (nenemškimi narodi in nemškimi konservativci) na eni in nemškimi liberalci, ki so se znašli v opoziciji, na drugi strani.

V osemdesetih letih je prednacionalno »sožitje« že postajalo preteklost, nacionalna mobilizacija prebivalstva pa je pospešeno ubirala svojo pot. Leta 1882 je Rosina pričel s študijem prava na Dunaju.¹⁸ Tam se je preživljal kot domači učitelj in stenotipist ter bil zelo aktiven v akademskem društvu Slovenija (v zadnjem študijskem letu, leta 1887, je postal njegov predsednik), poleg tega pa se je družil tudi z uglednimi slovenskimi izobraženci, kar je gotovo okrepilo njegovo slovensko nacionalno orientacijo.¹⁹ Leta 1883 so Slovenci na Kranjskem ponovno dobili večino v deželnem zboru. Zaradi »drobtiničarske« politike vlade pa so se pojavila nasprotja v liberalnem taboru (elastiki in radikali). Toda slovensko (slogaško) narodno stranko je razdvajalo tudi nasprotje med liberalnim in konservativnim taborom. Liberalci so le navzven sprejemali katoliška stališča, sloga pa je bila vseskozi na preizkušnji. Na nekaterih volitvah so proti uradnim slogaškim kandidatom nastopili protikandidati iz liberalnih in katoliških vrst. Slogaštvo se je začelo krhati po imenovanju Jakoba Missie za ljubljanskega škofa leta 1884, dokončno ločitev duhov pa je leta 1888 z *Rimskim katolikom* dosegel Anton Mahnič, profesor bogoslovja v Gorici.²⁰ Na Kranjskem slogaško vodstvo leta 1889 ni moglo več postaviti vseh kandidatur za deželnozborske volitve. Januarja 1890 je bilo v Ljubljani ustanovljeno Katoliško politično društvo,²¹ ki je še pose-

15 Melik, Razcep med staroslovenci in mladoslovenci, str. 470–483.

16 Pančur, Uveljavitev slovenskega narodnega gibanja, str. 30.

17 Toš, Dr. Fran Rosina, str. 10.

18 SI PAM 1614, Osebni dokumenti Frana Rosine (1875–1921), Indeks Frana Rosine univerze na Dunaju (1882–1887).

19 Toš, Dr. Fran Rosina, str. 11.

20 Prim. Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja*, str. 28–47.

21 Prim. *Slovenec*, 12. 1. 1890; *Slovenski narod*, 1. 2. 1890.

bej po prvem slovenskem katoliškem shodu v Ljubljani avgusta 1892 spodbudilo nastanek številnih katoliških političnih društev na Kranjskem. Organiziranje katoliškega tabora je prisililo liberalce, da so februarja 1891 ustanovili Slovensko društvo. V takšnih razmerah so bile državnozbornske volitve marca 1891 zadnje, za katere je kandidate postavil skupni volilni odbor (naslednje leto je v kranjskem deželnem zboru razpadel tudi skupni slovenski poslanski klub).²² Liberalci so leta 1894 ustanovili Narodno stranko,²³ katoliška politična organizacija pa se je pred volitvami v kranjski deželni zbor leta 1895 preimenovala v Katoliško narodno stranko s široko razvejano mrežo na podeželju,²⁴ prav to pa ji je ob širitvi volilne pravice omogočilo velike volilne uspehe, saj je kmečko prebivalstvo predstavljalo večino slovenskega prebivalstva.²⁵

V Novem mestu, Celju in Ljutomeru

Povsem drugače je bilo v ostalih deželah s slovenskim prebivalstvom. Za časa Taaffejeve vlade je slovenska politika na Spodnjem Štajerskem omejila nemško politiko na mesta in nekatere trge,²⁶ v Celju pa je po slovenski zmagi na ljubljanskih občinskih volitvah leta 1882 celo načrtno zastavila »napad« na mesto. Pospešeni nacionalizem je sredi osemdesetih let privedel do točke, ko se je bilo prebivalstvo v mešanih okrajih prisiljeno nacionalno opredeliti.²⁷ Po prihodu Ivana Dečka v Celje leta 1885 je slovenska javnost z optimizmom spremljala slovenski napredek, ki je vsekakor vznemirjal celjske in spodnještajerske Nemce.²⁸

Fran Rosina je v tem času zaključeval svoj študij,²⁹ maja 1887 pa se je kot odvetniški koncipient najprej zaposlil v odvetniški pisarni Karla Slanca v Novem mestu. Na Dolenjskem (ob rednem delu) ni miroval, pač pa je bil eden najagilnejših pri ustanavljanju Dolenjskega Sokola; postal je tudi njegov prvi starosta.³⁰ V Novem mestu je ostal (s prekinitvijo med julijem in decembrom 1890, ko se je najbrž pripravljaj na doktorat) do junija 1891,³¹ ko se je preselil v Celje, kjer je dobil službo v Sernečevi odvetniški pisarni. Za razliko od Kranjske so na Spodnjem Štajerskem, kjer je Rosina preživel večino svojega življenja, še desetle-

22 Pančur, *Doba slogaštva*, str. 38.

23 Prim. *Slovenski narod*, 1. 12. 1894.

24 Prim. *Slovenec*, 26. 11. 1895.

25 Pančur, *Nastanek političnih strank*, str. 32–36; isti: *Nacionalni spori*, str. 37.

26 Cvirn, *Politične razmere na Štajerskem*, str. 9; Melik, *Slovenska politika v Taaffejevi dobi*, str. 523.

27 Cvefcar, *Z narodnim domom*, str. 7–8; prim. Cvirn, *Kri v lufi*, str. 93–96.

28 Prim. *Südsteirische Post*, 31. 8. 1889.

29 SI PAM 1614, Osebni dokumenti Frana Rosine (1875–1921), Indeks Frana Rosine univerze na Dunaju (1882–1887).

30 Komelj, *Novomeški Sokol*, str. 14.

31 SI PAM 1614, Pisma Franu Rosini (1856–1923; 1891), Potrdilo Karla Slanca (2. 6. 1890).

Ljutomerski Glavni trg okoli leta 1900
(Marjan Drnovšek, ur., *Pozdravi iz slovenskih krajev*, str. 115)

Zaradi njegove načelne (slovenske) drže in ugleda, ki ga je užival,³⁹ so ga kmalu izvolili v odbor ljutomerske Posojilnice, na deželnozborskih volitvah leta 1896 pa je bil izvoljen za poslanca ljutomerske kmečke kurije. V Gradcu se je oglašal zlasti pri gospodarskih in političnih temah, toda tudi on je bil v štajerski prestolnici v veliki manjšini. Nemškoliberalna večina je imela v deželnem zboru absolutno oblast. Slovenci so tam večkrat pokazali svoje nezadovoljstvo, na prelomu stoletja pa so radikalizirali svoj nastop z geslom »proč od Gradca«, ki ga je zagovarjal tudi Fran Rosina.⁴⁰ Sprva je geslo pomenilo, da od deželnega zbora ne morejo ničesar pričakovati, v nadaljevanju pa se je okrog njega osredinila politika, ki je za Spodnjo Štajersko zahtevala posebno politično in gospodarsko osamosvojitve.⁴¹

Medtem so se nacionalni odnosi na Spodnjem Štajerskem zaradi mobilizacije večine prebivalstva popolnoma zaostri. Olja na ogenj je prilila ustanovitev slovenskih vzporednic na celjski gimnaziji leta 1895, kar je sprožilo ostre reakcije

39 To je mogoče razbrati iz njegove obsežne korespondence. – Toš, Dr. Fran Rosina, str. 12.

40 Prav tam.

41 Prim. Goropevšek, *Štajerski Slovenci*, str. 114.

med celotnim nemštvom v monarhiji.⁴² Seveda je svojo politiko najbolj radikaliziralo celjsko nemštvo, kar je še dodatno poslabšalo nacionalne razmere v mestu.⁴³ Po Badenijevih jezikovnih naredbah za Češko in Moravsko (te so uvajale enakopravnost češčine in nemščine na uradih), ki so sprožile silovite nemške reakcije,⁴⁴ je tudi spodnještajersko nemštvo dokončno in brez izjeme bučno odgovorilo na vsako slovensko akcijo. Nemško-slovenska nasprotja so bila odtlej prisotna na vsakem koraku, nemška stran pa je imela mnogo boljše izhodišče v nacionalnem boju, kar je tudi s pridom izkoriščala.

Dokončna selitev v Maribor

Med svojim bivanjem v Ljutomeru se je Fran Rosina marca 1898 poročil s hčerjo šolnika in politika Franca Robiča,⁴⁵ Karolino Robič. Tam sta se jima rodila tudi najstarejša otroka, hčerka Milovana (leta 1898) in sin Igor (leta 1900). Kmalu zatem, leta 1901, pa se je družina preselila v Maribor, kjer so se dokončno ustalili.⁴⁶ Za razliko od Kranjske, kjer se je pluralizacija političnega življenja že močno zasidrila v javnosti, so morali štajerski Slovenci postopati slogaško ter mnogo bolj taktično in previdno.⁴⁷ Tudi Rosina se je v mestu ob Dravi hitro priključil slogaški stranki in se potegoval za enakopravnost slovenščine. Ker si je ime ustvaril že v Ljutomeru, je tudi v Mariboru hitro postal eden stebrov slovenske stranke. Toda za razliko od Ljutomera je bil Maribor ena izmed spodnještajerskih nemških »trdnjav«, kjer so bili Nemci absolutni gospodarji, zaradi česar je imel še več dela kot poprej.

Nemška stranka je z vsemi silami napadala slovenske zahteve in skušala na vsakem koraku škodovati (že dobljenim) slovenskim pridobitvam, zato so slovenski poslanci, med njimi tudi Fran Rosina, zaradi nemogočih razmer odgovorili (kot že večkrat poprej) z deželnozborsko abstinenco,⁴⁸ ki je s presledki trajala vse do konca leta 1902. Nemška nacionalna društva so na vse pretege branila nemško posestno stanje, okrajna glavarstva so vse pogosteje ignorirala zakon, da se mora primer reševati v jeziku, v katerem je bil vložen,⁴⁹ občine z nemško večino pa so si na vse kriplje prizadevale omejiti demonstracijo slovenske na-

42 Prim. Cvirn, Celjsko gimnazijsko vprašanje, str. 102–111; Schmid, *Kampf um das Deutschtum*, str. 224–234.

43 Več o tem gl. Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, str. 170–241; za mariborske Nemce gl. Rozman, *Politično življenje Nemcev*, str. 52.

44 Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, str. 203–230.

45 Prim. Toš, Franc Robič, str. 43–53.

46 Gl. poglavje Igor Rosina – v očeh otrok.

47 Baš, *Prispevki*, str. 74.

48 *Slovenski gospodar*, 29. 8. 1901.

49 StLA, fond Statthalt. Präs., f. 26 – 2555/1904.

**SRLOVENSKI
GOSPODAR.**

List Ijudstvu v pouk in zabavo.

V Mariboru, dne 6. aprila 1900.

Tečaj XXXIV.

Štev. 14.

Izšla vsak četirik
in vsaka s polnima
vredn. le = 20.000 s
polnima vredn. s
polnima vredn. s
za celo leto K 4.—
za pol leta „ 2.—
za četiri leta „ 1.—

Naročnine se pošilje
previdno v hišni
v. Grlin, krevle
slim krev. & list
pošilje do odposilj.

Deželni kasi, ki
vredn. določa ob-
križje list brez po-
setno naročnin.

Presezniti št. dob
se v tiskarji in pri
gospodu Novaku na
viličnem trgu po 10 h.

Rokopisni se vsi
čaji, upoštevati listi
na se sprejemajo.

Za vsakomur se plačuje
od naravnih vredn.,
če se ustavno ustvari,
po 10 h. določa 25 h,
včasih 35 h.

Iskanje se sprejemajo
do vrste upoštevaj.

Volilci! Rojaki!

Mi zastopniki slovenskega naroda v stajarskem deželnem zboru smo vliohi v seji dne 16. maja l. 1899 najodločnejši ugotovili zoper pristanek postopanje nemške večine v deželnem zboru, ki s deželniimi sredstvi, ki katerim pa morajo donositi tudi slovenski državljanstvo, vrsto podpisov pomembnega dejstva, koje je zisto zamovano za dolbokrajne nemško-nacionalne namene, ter smo s takrat izjavili, da nam nikakor ni več mogoče oddelevati so nadaljnjega postojanja v deželnem zboru.

Nemško-nacionalna večina deželnega zbora postaja pa v svojem postopanju zoper vseokoli zmerno in popolnoma v postatnih mejah deželno slovensko majniko vedno brezobzirneja in neustojljiva. Deželno kate, da slovenskemu narodu se priprava tudi najbolj potrebnih pogojev za njegov prosvetni in gospodarstveni obstanek.

Deželni odbor upravlja deželo, s se pri upravi jako malo zira na naloge potrebe slovenskega prebivalstva. Deželni odbor upravlja deželo, s se pri upravi jako malo zira na naloge potrebe slovenskega prebivalstva. Deželni odbor upravlja deželo, s se pri upravi jako malo zira na naloge potrebe slovenskega prebivalstva.

Nasi dijaki so izključeni od vseh študijskih, katere podležajo deželni odbor. Nasi dijaki so izključeni od vseh študijskih, katere podležajo deželni odbor. Nasi dijaki so izključeni od vseh študijskih, katere podležajo deželni odbor.

Vsi od dežele vzdržujejo višji izobraževalni zavodi so brezizjemno nemški: celo s ljudsko šolo, ki je namenjena za izobražbo slovenskega prebivalstva, se ravna kakor s pastorko in ta mora tudi obdeljati osebe, ki postajo na teh šolah, neoddeljeno čuisti, kakor se je to neoporekljivo pokazalo pri zadnjem svrženju led v plavalne ramene porodov uravnave obdeljehkih plad.

V gospodarstvem oziru se Spodnjaštajarska na obdelovanje v rosnih masah namenjena, posebno gleda ohraniti vseh in potokov, kakor tudi glade celo. Čelo pri dovoljanju brezobzretnih posejil, kateri pri razdelitvi s ameriškega krovstva malena se uporabljajo nedejo, da se nemški muštem prebivalstvu most in trgo, celo takim, ki so premožni, daje prodniti na škodo bednega in siromskega slovenskega kmečkega prebivalstva.

Naka beseda se v deželnem zboru ne postavlja, niti predlogi, ki jih starimo v korist naših volilcov in našega naroda, se proti vsakemu parlamentarnemu običaju ne pušajo niti do posvetovanja ali se pa kar brezobzirno preglašujejo. Mi smo na pr. opazili, da je v deželi mi manj kot 19 nemških meščanskih sol, katere stanje deželo na leto okroglo 280.000 K, da so pa temu nasproti ne nahaja v deželi niti ena slovenska meščanska sol! Da bi se odpravila ta krivica, stariji smo predlag, naj se osnove meščanska sola s slovenskim utmni jostikom v St. Jurja ob jadni zelenici; a ta predlog se je kar kratkomočno s zamahljivo mišljico odklonil.

Šloho stanje našega solstva izvira pred vsem in nesrečno sestave deželnega solskega sveta. Tudi odlojenje o slovenski soli in njenih potrebah in temah moči, ki imajo se vedno svojega političnega in narodnega mišljenja za to zelo vse drugo, je zanimanja in ljubezni ne. Nas predlog, da se deželni šolski svet preosnaje po vzgledu češkega in trolškega, tako da bi se slovenskemu narodu posteli prinenen spiv na njegovo solstvo, ni pridi niti do obravnavanja v deželnem zboru; kajti poročevalce solskega odbeka, četrtno je imel našega predlagi, naj se predlog odkloni, je takrat, ko bi se imelo o tem predlogu obravnavati, namodna lagati ter se od leta 1898 s svojimi poročili ni več prikazal.

Deželni red in deželni volilni red, ki ga imamo te iz prvih časov našega življenja in ki zahteva njihov v vseh tednih temnejše spremembe, zadnje preseljene krivice zoper slovenski narod na Stajarskem; zadnje dolžbe, po kterih na pr. pride v nemški mestni skupini Murau na 4171 prebivalcev se eden poslanec; v nemškem volilnem okraju Irnding, Gröbming, Schladming na 25233 prebivalcev ravno tako eden poslanec; na Spodnjem Stajarskem pa na pr. v slovenskem kmečkem volilnem okraju celjanski se je na 61.061 prebivalcev tudi eden poslanec. Tako pride, da imajo Slovenci na Stajarskem, štvisi 400.480 prebivalcev, od 60 izvoljenih deželnih poslancev samo osm, Nemci pa štvisi 847.923 prebivalcev, pa 52.

Da bi se vsaj deloma že vendar odpravilo to nesladko razmerje, stavlili smo predlog katerega namena je bil, doseči pravilno razdelitev deželno-polnanih mandatorov in pa spremembo deželnega reda, ki bi slovenskemu narodu postavila zastop v deželnem odboru. A preko tega predloga prestopila je nemško-narodna večina na dvojni red.

Pač pa se tudi leta večina dopusti spremembo voljnega reda v tem smislu, da bi se ljudstvu, katero tudi plačuje denarni in krzni davek, ne pomnožilo zastopstvo, ampak da bi se nemški stranki zagotovila nadlaska za nepredelano dobro, slovenskemu narodu pa odvračala vsaka nada, da bi kdaj mogel izdohiti toliko zastopnikov v deželnem zboru, kakor mi jih gre vedno njegovoga štvisla in njegovih darov.

Ta nepravilnost in to brezobzirno postopanje zoper slovenski narod od strani deželnega odbora in deželnooborne nemško-nacionalne večine, katere se je pri djanju naše interpelacije v slovenskem jeziku celo tako daleč spemnila, da je kakor generalica miš na modro zapustila deželno zborstvo, ko so se začele slovenske besede, jezik čete tretjine prebivalcev dežele, in dežstvo, da deželna vlada mirno gleda, kako se krhajo vladnemu slovenskemu narodu od dne do dne pravice in postare, kako se slovenski narod gnuša, politično in narodno odvira iz matice; vse to nis je prepričalo, da morajo Slovenci opustiti vsak sp, da bi se kdaj proti njim pravilno postopalo v Gradcu; prepričalo nas je, da bi pod takimi obstoječimi razmerami daljna nada, udeležba pri razpravih deželnega zbora Stajarskega bila ne samo brezuspešna in brez vsake koristi, ampak, da bi bila zoper čast slovenskega naroda.

To so bili torej razlozi, kateri so nas priobili, da smo opustili svoje daljno sodelovanje v deželnem zboru Stajarskem.

V Mariboru, dne 27. marca 1900.

**Dr. Ivan Dečko, dr. Franc Jurčič, Miha Lendovešek, Franc Hobič,
dr. Franc Rosina, dr. Jos. Seravec, Ivan Vošnjak, Josip Žičkar.**

Deželnozborni poslanci navajajo vzroke za deželnozbornost
abstinenco (*Slovenski gospodar*, 5. 4. 1900)

cionalne identitete. Kljub temu da so slovenski poslanci v državnem zboru leta 1904 ponovno vložili interpelacijo proti kršitvi jezikovnih pravic,⁵⁰ je bil njihov prispevek precej skromen. Nemška stran je v jezikovnem boju vsekakor izšla kot zmagovalka, saj je imela veliko boljše izhodišče kot spodnještajerski Slovenci.

Fran Rosina, ki je leta 1902 zavrnil ponovno kandidaturo za deželnozbornskega poslanca, je medtem nadaljeval s zavzetim pravniškim delom za uveljavljanje

slovenskega jezika v mestu ob Dravi (in širše). Postal je predsednik mariborske Čitalnice, leta 1904 član Zveze slovenskih odvetnikov (izstopil leta 1914), aktiven je bil v mariborski Posojilnici (od leta 1905 njen predsednik; kasneje tudi predsednik nove Zadržne zveze v Celju) in v Sokolu (ustanovljenem leta 1906). V tem času je kupil hišo na Tegetthoffstrasse (danes Partizanska ulica), kjer je imel v pritličju pisarno in v nadstropju stanovanje. V Mariboru sta se mu rodila še hčerka Tanja (leta 1902) in sin Fedor (leta 1904), žena Karolina pa je kmalu zbolela za jetiko in leta 1906 (stara šele 28 let) umrla. Tako je ostal sam s štirimi majhnimi otroki. Ženina smrt je bila za vso družino seveda velika izguba, zato se je Fran poročil z Marijo Ripšl iz Šentjurja pri Celju, sicer svakinjo prijatelja Petra Majdiča, ki je skrbela za številno družino.⁵¹ Kljub težkim preizkušnjam pa je Rosina vseskozi ostajal v delovnem pogonu.

Medtem se je slovenska slogaška spodnještajerska politika kljub zaostrenim nacionalnim odnosom vse bolj krhala. Pod vplivom politične diferenciacije na Kranjskem so se v Mariboru vse bolj uveljavljali katoliški politiki mlajše generacije in svojo aktivnost usmerjali na podeželje, medtem ko se je v Celju krepila liberalna struja, ki je poskušala delovati med meščanstvom. Zaradi močnega nemškega pritiska sta obe politični usmeritvi še vedno delovali slogaško.⁵² Pri notranji cepitvi pa so ključno vlogo igrali prav nemški uspehi.⁵³ Dokončen razdor so prinesle nadomestne državnozbornske volitve leta 1906, ko sta se v splošni kuriji spopadla liberalec Ivan Rebek in katoliški kandidat Anton Korošec,⁵⁴ ne ozirajoč se na svarila Jura Hrašovca o enotni slogaški politiki. Leta 1907 sta bili formirani stranki obeh blokov: »celjska« Narodna stranka pod vodstvom odvetnika Vekoslava Kukovca⁵⁵ in »mariborska« Slovenska kmečka zveza pod vodstvom teologa Antona Korošca.⁵⁶ Toda razpad sloge vseeno ni oslabil slovenske politike oziroma okreplil nemških pozicij, saj je bil aprila 1907 pod vodstvom Jura Hrašovca ustanovljen Spodnještajerski narodni svet, ki je skrbel za enotni nastop obeh blokov glede skupnih »narodnih« zadev.⁵⁷

Ideološki delitvi spodnještajerskih Slovencev pa so se skušali zoperstaviti nekateri politiki starejše generacije, ki so vztrajali pri slogaški usmeritvi in si prizadevali k obnovi sloge v deželi, z ustanovitvijo nove stranke. Toda nazorsko diferenciacijo, ki je medtem postala realnost tudi na Spodnjem Štajerskem, so

51 Toš, Dr. Fran Rosina, str. 17–18. Gl. poglavje Igor Rosina – v obeh otrok.

52 Prim. Baš, *Prispevki*, str. 74–79.

53 Več o tem gl. Goropevšek, *Razpad sloge*, str. 143–161.

54 Prim. Goropevšek, *Štajerski Slovenci*, str. 19–23; gl. tudi *Slovenski gospodar*, 10., 26., 31. 5. 1906.

55 O Kukovcu gl. več Stavbar, *Politik Vekoslav Kukovec*.

56 O Korošču gl. več Bister, *Anton Korošec*.

57 Cvirn, *Celje*, str. 59; Goropevšek, *Štajerski Slovenci*, str. 36–46.

Maribor, Glavni trg leta 1915
(UKM, Zbirka drobnih tiskov)

precej podcenjevali. Glavni akterji (Miroslav Ploj, Fran Rosina in Fran Jurtela) so marca 1909 (poleg Narodne stranke in Slovenske kmečke zveze) ustanovili Stranko zjedinjenih Slovencev (oziroma Konservativno stranko), saj da se hočeta »stari dve stranki /.../ pogoditi med seboj za mandate in si jih razdeliti, vsi drugi (konservativci) pa bi bili pri tem izključeni. To se mora preprečiti, ker so konservativci sami poštene navdušeni delavci, kar se splošno priznava in jih torej ni vzroka izključevati.« Dejansko so se slogaši organizirali zaradi volilnega kompromisa o skupnem nastopu spodnještajerskih Slovencev na deželnozborskih volitvah; s stranko so namreč računali na osvojitve treh mandatov (namesto obljubljenih dveh). A dogovori o skupnem nastopu so padli v vodo, saj so ponovno prevladali strankarski interesi, novo stranko pa sta obe politični opciji vzeli kot nekakšen politični tujek. Kandidatna lista, ki so jo slogaši po spodletlem kompromisu oblikovali skupaj s štajerskimi liberalci, je na volitvah doživela popoln fiasko, s čimer se je politika sloge dokončno poslovila.⁵⁸ Rosina je bil tako v nadaljevanju kot liberalec pristaš Narodne stranke.

Spodnještajerska nemška politika je vso svojo dejavnost medtem usmerila v štajersko Podravje in se postopoma umikala iz celjskega območja, ki je bilo zanjo praktično izgubljeno. Pri tem je delovala vse bolj enotno, več ali manj je

58 Prav tam, str. 111–117.

podpirala Nemško ljudsko stranko in se na vso moč oprijela nemških nacionalnih društev Schulverein, Südmark in novega društva Deutscher Volksrat für die Untersteiermark, ustanovljenega leta 1906, ki je koordiniralo celotno nemško politiko.⁵⁹ V letih pred prvo svetovno vojno se je Schulverein spremenil v organizacijo ekstremnega nemškega nacionalizma in se ni zadovoljeval le z obrambo nemškega posestnega stanja na šolskem področju, pač pa je ustanavljal šole in vrtce tudi v pretežno slovenskih krajih, precej utrakvističnih šol pa spremenil v šole z nemškim učnim jezikom. Pri tem je svojo dejavnost vse bolj osredotočal na mariborsko okolico, da bi utrdil tamkajšnji nemški jezikovni otok. Südmark se je od leta 1906 povsem skoncentriral na kolonizacijo obmejnega pasu v Slovenskih goricah in deloma v Dravski dolini.⁶⁰ V letih pred vojno je svoje delo usmeril zlasti na Šentilj v Slovenskih goricah z okolico,⁶¹ tudi zaradi popisa prebivalstva leta 1910, s katerim so skušali ponovno (umetno) znižati razmerje moči v deželi in Spodnjo Štajersko prikazati v povsem nemški luči. Poleg tega je društvo v Šentilju, kjer so živeli »po zadnjem ljudstvenem štetju l. 1900 /.../ 503 Slovenci in 201 Nemeč, torej že skoro 30 %«, spodbujalo (ob izletih v Maribor, Celje in na Ptuj) tudi »nemško-nacionalistični turizem«. ⁶² Slovenska politika je opozarjala na načrtne akcije nemške strani, ki si je prizadevala priključiti kraje med Mariborom in Šentiljem ter ustvariti »nemški most« do največje spodnještajerske nemške trdnjave.⁶³ Zmaga nemške strani na občinskih volitvah v začetku leta 1910⁶⁴ je prav zaradi tega povzročala nemalo skrbi,⁶⁵ saj je bil pred vrati nov popis prebivalstva. V Šentilju so kljub obilni agitaciji nemške strani našteali skoraj 900 oseb s slovenskim občevalnim jezikom in dobrih 200 z nemškim,⁶⁶ kar je nekoliko pokvarilo nemške načrte.

Vsi ti poskusi spodnještajerskega nemštva so kazali na dejstvo, da so bili Nemci v resnici precej prestrašeni in da so se oklepali vsake bilke, s katero bi lahko ustavili (po njihovem) »slovenizacijo« dežele. Toda avstrijska volilna geometrija je vse do propada dvojne monarhije favorizirala nemštvo, v okvirih novih nacionalnih ideologij pa še toliko bolj. Tudi uvedba splošne volilne pravice leta 1907 ni drastično izboljšala slovenskega položaja v deželi, čeprav se je ta vsaj približal realnemu nacionalnemu stanju. Obe izoblikovani nacionalni ideologiji na Spodnjem Štajerskem sta namreč v letih pred prvo svetovno vojno svoj

59 Rozman, *Politično življenje Nemcev*, str. 54.

60 Prim. Cvirn, *Deutsche und Slowenen*, str. 122–123.

61 Prim. *Slovenski gospodar*, 21. 8. 1908; več gl. Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, str. 295–314.

62 Schmid, *Kampf um das Deutschtum*, str. 172–173.

63 *Slovenski Branik*, 1. 4. 1908.

64 *Straža*, 31. 1. 1910.

65 *Slovenski Branik*, 1. 3. 1910.

66 *Spezialortrepertorium von Steiermark*, 1917, str. 105.

Fran Rosina v sokolski opremi
(Marjan Toš, Dr. Fran Rosina, str. 19)

spopad praktično že pripeljali v slepo ulico. Vrhunec tega boja so bili vsekakor septembrski dogodki leta 1908.⁶⁷ Slovenski napadi na nemške in nemški napadi na slovenske nacionalne postojanke so postali nekaj vsakdanjega.⁶⁸ Gesli »Hie Deutsche – hie Slowenen« in »Svoji k svojim« sta dokončno zamejili celotno javno (in zasebno) življenje na Spodnjem Štajerskem.⁶⁹

Kot zadnji poskus ustavitve (sicer že končanega) slovenskega nacionalnega procesa je spodnještajersko nemštvo v letih pred vojno uporabilo še preverjeno metodo štajercijanstva (podobno so storili že konec šestdesetih in na začetku osemdesetih let 19. stoletja). S časopisom Štajerc, ki je bil glasilo t. i. stranke Štajerc-Partei (od januarja 1907 formalno organizirana kot Napredna zveza), so poskušali pod krinko gospodarskih koristi mobilizirati slovensko prebivalstvo za nemštvo. Časopis, pisan v slovenščini, je pod idejnim vodstvom ptujskega župana Josefa Orniga od leta 1900 do leta 1918 izhajal na Ptuj, z idejo štajercijanstva pa poudarjal slogu med meščani (Nemci) in kmeti (Slovenci). Nastopal je proti slovenski politiki in jugoslovanskim težnjam ter odvrčal kmete od slovenskih narodnih strank.⁷⁰ Toda njegovi napor niso obrodili sadov. Nacionalni proces je bil na nemški in slovenski strani na prelomu stoletja več ali manj zaključen, prebivalstvo pa opredeljeno po nacionalnem ključu. Politično življenje je bilo tako ali tako že nekaj časa povsem nacionalno definirano, politika totalne nacionalne razmejitve pa je do skrajnosti zaostрила mednacionalne odnose v deželi.

Medtem je Fran Rosina nadaljeval s svojim delom in spisal številne pravne formulacije, ki so slovenščini olajšale pot na sodišča. Toda mirnodobni vsakdan je prekinila prva svetovna vojna. Po izbruhu vojne so se na Spodnjem Štajerskem (in Koroškem) razmahnile denunciacije slovenskih intelektualcev (predvsem duhovnikov), češ da s srbofilskimi izjavami izdajajo domovino, za kar so več mesecev preživeli za zapahi.⁷¹ Nič kaj bolje pa je ni odnesel niti Fran Rosina, ki se je na dan sarajevskega atentata kot starosta mariborskega Sokola udeležil sokolske proslave v Rušah pri Mariboru. Ko je zvečer prispela novica o smrti prestolonasledniškega para, tega sprva nihče ni verjel. Kljub temu so prireditve prekinili, toda udeleženci so na poti domov še naprej rajali in popivali ter bili prešerno razpoloženi. To pa je zmotilo oblasti. Ker je bila novica seveda popolnoma resnična, je bilo več »veseljakov« osumljenih veleizdaje in odpeljanih v graški zapor. Fran Rosina je za njih posredoval v Gradcu in na Dunaju, a zaman.

67 Gl. Goropevšek, *Štajerski Slovenci*, str. 84–96; prim. *Septembrski dogodki 1908; Slovenski gospodar*, 17., 24. 9., 1. 10. 1908.

68 StLA, fond Statthalt. Präs., f. E91 – 1622/1908.

69 StLA, fond Statthalt. Präs., f. E91 – 1663/1908.

70 Prim. Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, str. 255–257; isti, *Deutsche und Slowenen*, str. 124; za Ptuj prim. tudi Moll, Kaj pomeni nacionalni boj, str. 65–76.

71 Prim. Moll, *Kein Burgfrieden*; Moll, Čuček, *Duhovniki za rešetkami*; Pleterski, *Politično preganjanje Slovencev*.

Po povratku v Maribor je bil aretiran tudi sam in odpeljan v Gradec, kjer so ga za dva meseca zaprli. Graški zapor ga je zelo izmučil. Bolehal je namreč za sladkorno boleznijo, ki ga je psihično in fizično toliko prizadela, da je svojo pisarno za nekaj časa celo zaprl.⁷²

Po štirih letih vojne, med katero je nadaljeval s svojim neumornim pravniškim delom, je bil Fran Rosina ob koncu krvave morije med tistimi mariborskimi Slovenci, ki so vodili priprave za prevrat in prevzem oblasti. Kot podpredsednik štajerskega Narodnega sveta je (skupaj s predsednikom Karlom Verstovškom) odločilno pripomogel, da je lahko Narodni svet 1. novembra 1918 prevzel civilno, Rudolf Maister pa vojaško oblast v Mariboru (mariborski občinski odbor je namreč 30. oktobra 1918, dan po nastanku Države SHS,⁷³ razglasil Maribor z okolico za sestavni del avstrijske države).⁷⁴ Mariborska Posojilnica, katere načelnik je bil, je namreč odobrila dva milijona kron za potrebe Maistrovih borcev (živež in denarna sredstva je prispevala tudi Posojilnica v Lenartu v Slovenskih goricah, oziroma njen predsednik Milan Gorišek, sicer Rosinin svak). Brez tega nakazila bi Maister najbrž težko zmoget svojo vojaško akcijo, saj je potreboval denar za orožje, opremo, živež, predvsem pa za plače vojakov. Po drugi strani pa se je potrebno zavedati, da so bila ta sredstva na precej trhljih temeljih: v primeru drugačnega rezultata pogajanj na mirovni konferenci (če bi vzhodna Štajerska npr. končala v okviru nemške Avstrije) bi Rosinino dejanje lahko hitro postalo kaznivo dejanje zlorabe položaja. Rosina se je vsekakor zavedal resnosti svojega početja. Sam naj bi izjavil, da dá denar, ker ve, da bo Maribor slovenski, če ne, pa da gre tako vse po gobe.⁷⁵

Spodnještajersko nemštvo se je po razpadu monarhije znašlo na udaru novih oblasti. Mnogi Nemci, ki so bili aktivno vključeni v narodnopolitično konfrontacijo, so že na začetku novembra 1918 zapustili novo državo. Sledili so jim najvišji državni uradniki, kmalu pa še drugi javni uslužbenci, ki so po odslovitvi iz službe in izgubi službenih stanovanj čez noč ostali brez eksistence. Drug za drugim so padali tudi nemški ulični napisi in izveski nad trgovinami, gostilnami, obrtnimi delavnicami, zdravniškimi ordinacijami, odvetniškimi in notarskimi pisarnami in drugimi lokali. Ljubljansko poveljstvo je spodnještajersko orožništvo nemudoma okrepilo s slovenskimi kadri. Konec leta 1918 so bili razpuščeni

72 Toš, Dr. Fran Rosina, str. 19–21.

73 Več o tem gl. Perovšek, *Slovenska osamosvojitev v letu 1918*.

74 Prim. Jenuš, *Ko je Maribor postal slovenski*, str. 94–108.

75 Toš, Dr. Fran Rosina, str. 22–24.

še nemški mestni odbori, odpuščanje javnih uslužbencev ter nemško usmerjenih profesorjev in učiteljev pa se je po mariborskih nemških demonstracijah še okrepilo. V vsega nekaj mesecih, do februarja 1919, je bila sodna, upravna in šolska oblast na Spodnjem Štajerskem povsem poslovenjena. A dokončna meja med Avstrijo in Kraljevino SHS se je reševala na saintgermainski mirovni konferenci leta 1919. Vprašljiv je bil večji del Spodnje Štajerske, problem pa je predstavljal predvsem Maribor, ki so ga na konferenci zahtevali tako Nemci kot Slovenci. Nemška stran je konec januarja 1919 priredila velike demonstracije, pri katerih je sodelovalo celotno spodnještajersko nemštvo. V poudarjanju nemškega Maribora in prepričevanju antantnih sil je na Glavnem trgu prišlo do obračunavanja in strelav Maistrove vojske na demonstrante, dogodek pa je ameriško misijo, ki jo je zanimala etnična sestava mesta, skoraj prepričal, da naj Maribor pripade novi avstrijski državi. V pripravah na mirovno konferenco se je nemška stran trudila dokazati pravilnost svojih terjatev (zahtevala je plebiscit v Mariboru in na obeh bregovih Drave, v Murski kotlini, tj. v Apaški kotlini in v radgonskem kotu, ter v severnih Slovenskih goricah), hkrati pa je bila aktivna tudi slovenska (jugoslovanska) stran, saj je nemške zahteve 11. avgusta v obsežni noti zavrnila.⁷⁶ Tehnica se je kmalu prevesila na jugoslovansko stran, saj je bilo na konferenci določeno, da Spodnja Štajerska (z Mariborom) brez plebiscita pripade Kraljevini SHS, mirovna pogodba pa je kot mejo med novonastalima državama upoštevala Maistrovo razmejitev s konca leta 1918.⁷⁷

Fran Rosina je v prevratni dobi odigral pomembno vlogo. Denar, ki ga je država leta 1921 vrnila posojilnici, je odločilno pripomogel k temu, da si je slovenska (jugoslovanska) stran pripravila mnogo boljše izhodišče za konferenco (svoja stališča je tam tudi uspešno obranila). A tudi v nadaljevanju je kljub sladkorni bolezni ostal aktiven v javnem življenju, čeprav je odgovorne položaje prepuščal mlajšim politikom. Kot eden vodilnih štajerskih odvetnikov je koordiniral strokovna, pravna vprašanja (v njegovi pisarni so pripravljali večino gradiva za stanovsko glasilo *Odvetniška pisarna*), izvoljen je bil tudi v vodstvo Pokojninskega zavoda. Na političnem prizorišču je deloval v Jugoslovanski demokratski stranki in bil med njenimi največjimi podporniki v Mariboru. Leta 1921 je bil na njeni listi izvoljen za občinskega odbornika in mestnega svetovalca. Še zmeraj pa je sodeloval pri Sokolu in podpiral delovanje Dijaške kuhinje v Dijaškem domu Maribor. Prav Sokoli, kjer je deloval vso svoje odraslo življenje, so mu ob šestdesetletnici (29. septembra 1923) pripravili impozantno povorko; zborovanje v Narodnem domu, telovadni nastop v Ljudskem vrtu in večerna

76 Prim. Perovšek, *V zaželjeni deželi*, str. 107.

77 Čuček, *Svoji k svojim*, str. 142–144.

veselica (vse naslednjega dne) pa so ob udeležbi vseh pomembnih predstavnikov mesta samo potrjevali njegov ugled v Mariboru in širše na Štajerskem.⁷⁸

Toda njegova bolezen, ki se ji je dolgo upiral, je napredovala (in očitno prizadela tudi pljuča). K temu je gotovo prispevala še prezgodnja smrt mlajšega sina Fedorja leta 1921,⁷⁹ ki ga je zelo potrla, prav tako pa tudi slovo prijatelja Pavla Turnerja 27. septembra 1924. Takoj zatem je odšel na zdravljenje v ljubljansko Leonišče, kar pa ni prineslo pričakovanih učinkov. Enajstega oktobra se je napotil še na Dunaj k specialistu za pljučne bolezni dr. Neumannu,⁸⁰ žal pa je bila bolezen premočna. Petnajstega oktobra je na Dunaju umrl, pet dni kasneje pa je bil z velikimi častmi pokopan v Mariboru.⁸¹

78 Toš, Dr. Fran Rosina, str. 24–27.

79 *Jutro*, 17. 10. 1924; Toš, Dr. Fran Rosina, str. 30.

80 *Neumann, Wilhelm*, http://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_N/Neumann_Wilhelm_1877_1944.xml.

81 Toš, Dr. Fran Rosina, str. 27–28.